

การศึกษาเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่จังหวัดเลยกับบทบาทการสื่อความหมาย ทางวัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

A Study of Sacred Narratives in Loei Province Regarding the Roles of Cultural Interpretation and Natural Management

พยุ่งพร ศรีจันทร์พงษ์¹

Payungpon Srichanthawong¹

Corresponding Author's Email: Phayung16@gmail.com¹

(Received: June 21, 2022; Revised: September 5, 2022; Accepted: October 20, 2022)

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องการศึกษาเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ในพื้นที่จังหวัดเลยกับบทบาทการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อวิเคราะห์บทบาทการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมของเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ และ 2) เพื่อวิเคราะห์เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับบทบาทจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร และข้อมูลภาคสนามในพื้นที่จังหวัดเลย 5 อำเภอ ที่มีพื้นที่ติดกับชายแดนไทย-ลาว ได้แก่ อำเภอนาแห้ว อำเภอด่านซ้าย อำเภอเชียงคาน อำเภอท่าลี่ และอำเภอปากชม สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ผู้นำพิธีกรรม ชาวบ้าน และผู้สูงอายุ อำเภอละ 10 คน รวม 50 คน วิเคราะห์และตีความข้อมูลโดยใช้แนวคิดทฤษฎีตำนานและเรื่องเล่า (Myth and narrative) แนวคิดสัญลักษณ์และการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม (Symbol and Interpretation) และแนวคิดภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากร

ผลการวิจัยพบว่าเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่นจังหวัดเลย มีบทบาทด้านการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม 6 ด้าน คือ 1) สื่อความหมายมิติความอุดมสมบูรณ์ ผ่านชื่อของพระพุทธรูป ประเพณีศักดิ์สิทธิ์ ผ่านปาง (อิริยาบถ) ของพระพุทธรูป วัตถุประสงค์ในพิธีกรรม และผ่านพิธีกรรมสงฆ์พระพุทธรูปและจุดบั้งไฟ 2) สื่อความหมายด้านสังคมและวัฒนธรรมล้านช้างดั้งเดิม ผ่านพิธีกรรมเลี้ยงช้างเจ้าเมืองวัง 3) สื่อความหมายด้านศาสนาพุทธและศาสนาตั้งเดิมในลักษณะขัดแย้งและปรับปรนซึ่งกันและกัน 4) สื่อความหมายด้านรัฐชาติหลังจากแม่น้ำโขง และแม่น้ำเหืองเป็นเส้นแบ่งเขตแดนไทย-ลาว ในรูปแบบการช่วงชิงพื้นที่ทรัพยากรผ่านประเพณีสงกรานต์เพื่อสืบสานความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ อำนาจรัฐกับความสัมพันธ์เจ้าพ่อปากเหือง พระเจ้าตนหลวง พระเสีง และการสถาปนาเมืองเชียงคานองค์ใหม่ 5) สื่อความหมายด้านความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ไทย-ลาว และ 6) สื่อความหมายด้านเพศภาวะในลักษณะการถูกกีดกันเพศหญิงให้กลายเป็นชายขอบในพุทธศาสนา เพศหญิงเป็นสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ และความสัมพันธ์ของเพศชายและหญิง

เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่จังหวัดเลย จำแนกได้ 4 ด้านคือ 1) เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์เป็นภูมิปัญญาในการปรับตัวของคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ 2) เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์เป็นภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน มีบทบาท 3 ด้าน คือ (1) บทบาทในการสร้างพื้นที่กายภาพ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่ทางสังคม (2) บทบาทในการจัดระเบียบทางสังคมของคนในชุมชนกับการใช้ และรักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และ (3) บทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน 3) เรื่องเล่าและพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ใช้ต่อรองเชิงอำนาจเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ซึ่งมีการต่อรองด้วยศาสนาและอาหาร ต่อรองด้วยวัตถุสิ่งของ และต่อรองด้วยพฤติกรรมและเหตุการณ์เพื่อสร้างความพึงพอใจต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ และนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ 4) เรื่องเล่าและพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์มีบทบาทในการต่อสู้ และต่อรองกับอำนาจรัฐเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่า และน้ำ จำแนกได้ 3 กรณีศึกษา ได้แก่ (1) การอนุรักษ์ป่าภูสวนทราย บ้านแสงภา อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย (2) การอนุรักษ์ป่าชุมชนภูเตาไปง บ้านป่งกุ่ม อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และ (3) การอนุรักษ์แหล่งน้ำและพันธุ์ปลาแม่น้ำโขง

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

¹ Lecturer, Master of Arts Program in Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences, Loei Rajabhat University

เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่จังหวัดเลย ถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปรับตัวของคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำหน้าที่สื่อความหมายทางวัฒนธรรม และมีบทบาทต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม ชุมชน สังคม และองค์กรที่เกี่ยวข้อง ควรอนุรักษ์ และนำมาปรับใช้ต่อการพัฒนาและสร้างคุณค่าต่อไป

คำสำคัญ: เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ การสื่อความหมายทางวัฒนธรรม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จังหวัดเลย

Abstract

The objectives of the research entitled a study of sacred narratives in Loei Province regarding the roles of cultural interpretation and natural management were: 1) to analyze the role of cultural interpretation of sacred narratives; and 2) to analyze sacred narratives and the role of natural resource management by collecting data from document data and field study data in 5 districts of Loei Province along the Thai-Laos border, namely Na Haeo District, Dan Sai District, Chiang Khan District, Tha Li District, and Pak Chom District, and interviewing the informants, including community leaders, monks, ritual leaders, villagers, and the elderly from each district, 10 informants per district with the total number of 50 informants. The obtained data was analyzed and interpreted using myth and narrative theory, symbol and interpretation, and the concept of resource management wisdom. The results of the research were as follows.

Local sacred narratives in Loei Province had 6 aspects of cultural interpretation roles, namely: 1) communicating the fertility dimension through the names of Buddha images and sacred traditions through the postures of the Buddha image, ritual objects, and the water sprinkle ritual for Buddha images and lighting fireballs; 2) interpreting social and cultural meanings of the original Lan Xang through the ritual of Liang Hing Chao Mueang Wang; 3) interpreting Buddhism and original religious meaning by contrasting and transforming with each other; 4) Interpreting the meaning of the nation state after the Mekong River and the Hueang River became the bordering lined between Thailand and Laos regarding forms of fighting for natural resources through Songkran tradition and the fighting for resources to inherit the ethnic relation, government power and the relationship with Chao Pak Hueang, Phra Chao Ton Luang, and Pra Siang; 5) interpreting the meaning in terms of the relationship between Thai and Lao ethnography; and 6) interpreting the meaning in terms of gender roles which were not allowed to change the gender from female to male in Buddhism, female as a symbol of fertility, and the relationship between male and female.

Sacred narratives had roles in natural resource management and could be classified into 4 aspects as follows: 1) sacred narratives and wisdom in adapting people to the environment; 2) sacred narratives and wisdom in community natural resource conservation, classified into 3 issues: (1) the role of physical space creation, sacred space, and social space; (2) the role of social organization management of people in community and the use and the conservation of nature; and (3) the role of natural resource conservation in the community; 3) sacred narratives as the power of negotiation for the abundance of natural resources in forms of religion and food, and object-based negotiations, and the negotiation through behaviors and situations to satisfy the supernatural things in order to receive fertility; 4) Sacred narratives and rituals had roles in fighting and negotiating with government power for the conservation of natural resources, forests, and water, which can be classified into 3 case studies: (1) conservation of Phu Suan Sai Forest and Ban Saeng Pha in Na Haeo District, Loei Province; (2) conservation of community forests called Phu Tao Pong, Ban Boong Koom in Dan Sai District, Loei Province; and (3) conservation of water resources and Mekong fish species.

Sacred narratives linked to natural resources in Loei Province are considered a local wisdom in adapting human to human, human to nature, and human to supernatural things with roles of duty to convey cultural meaning and play a role in conserving natural resources, both directly and indirectly in which communities, society, and related organizations should preserve and used for further development and value creation.

Keywords: sacred narratives, cultural interpretation, natural management, Loei province

ความเป็นมาของปัญหา

จังหวัดเลยมีลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นภูเขา สลับซับซ้อน ผู้คนที่มาตั้งถิ่นฐานนั้นเชื่อว่าเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ด้วยสภาพภูมิประเทศส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้คนประกอบอาชีพการเกษตรซึ่งอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติและอาศัยผืนป่าเป็นแหล่งอาหาร ประกอบกับมีความเชื่อดั้งเดิมตามบรรพบุรุษลาวล้านช้างหลวงพระบาง จึงมีการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อม ตลอดจนมีทัศนคติต่อสิ่งเหนือธรรมชาติที่เป็นแม่น้ำ และภูเขาว่าเป็นที่สิงสถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้ปกป้องผืนป่าซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชน ก่อเกิดสำนึกร่วมในการอยู่ร่วมกันของผู้คนผ่านสัญลักษณ์ตำนาน พิธีกรรม และเรื่องเล่าภายในพื้นที่วัฒนธรรมเดียวกัน ดังคำกล่าวที่ว่า “ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยมีสัญลักษณ์เป็นศูนย์กลางของจักรวาลของผู้คนในท้องถิ่นจะเชื่อมโยงและเกาะเกี่ยวให้คนในท้องถิ่นต่างชุมชน และต่างเผ่าพันธุ์อยู่ร่วมกันในบ้านเมืองเดียวกันอย่างราบรื่น นอกจากระบบสัญลักษณ์ที่เป็นจักรวาลของท้องถิ่นแล้ว ยังแฝงไว้ด้วยการมีอำนาจเหนือผู้คนที่ดิน ที่น้ำ สภาพแวดล้อมของทรัพยากรต่างๆ ของท้องถิ่น ด้วยอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ ทำให้เกิดจารีตประเพณี พิธีกรรมและรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ทำให้คนร่วมท้องถิ่นเดียวกันต้องเชื่อต้องฟังต้องปฏิบัติ” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2555)

จากการปรับตัวของคนต่อสิ่งแวดล้อม จึงก่อเกิดวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม ตำนาน และเรื่องเล่าที่แสดงถึงความสัมพันธ์ในภูมิวัฒนธรรม ด้วยเชื่อว่าเมื่อไปเลี้ยงผีที่ภูเขาศักดิ์สิทธิ์แล้วฝนจะตกต้องตามฤดูกาล มีอาหารอุดมสมบูรณ์ และผีป่าไม่มารุกไล่พื้นที่ของหมู่บ้าน ทำให้ผู้คนในหมู่บ้านร่มเย็นเป็นสุข

ผลการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่วิจัยพบว่า การสืบทอดเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์นั้น ในอดีตนิยมเล่าถ่ายทอดในครอบครัว ผ่านผู้อาวุโส พ่อแม่ เพราะยังมีลักษณะของสังคม

เกษตรกรรมแบบดั้งเดิม แต่ในปัจจุบันนี้ สถาบันครอบครัวได้รับผลกระทบจากกระแสการพัฒนาจากภายนอก ส่งผลให้โครงสร้าง และความสัมพันธ์ของครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปเพราะวิถีชีวิตต้องผูกพันกับการทำมาหากิน เยาวชนก็ให้เวลากับสื่อสมัยใหม่มากกว่าการนั่งฟังเรื่องเล่าจากผู้อาวุโส ส่งผลให้เรื่องเล่าที่มีคุณค่าเหล่านั้นไม่ได้รับการสืบทอด ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมสำคัญเกี่ยวกับเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ก็เหลือเพียงผู้อาวุโส ผู้วิจัยและชุมชนเกรงว่าเรื่องเล่าเหล่านี้กำลังจะหายไปจากวิถีของชุมชน และสถานภาพของการศึกษาเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ในจังหวัดเลย ยังไม่ได้รับการรวบรวมและสร้างคุณค่า ความหมาย อย่างจริงจังเพื่อนำไปสู่การสร้างสำนึกต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับตำนาน นิทาน และพิธีกรรม ถือเป็นสัญลักษณ์ที่บรรพบุรุษต้องการที่จะสื่อสารมายังชนรุ่นหลัง ดังที่ปฐม หงษ์สุวรรณ (2550) ได้กล่าวว่า การศึกษาด้านานจะสามารถนำไปสู่การศึกษาความหมาย หรือนัยที่ซ่อนเร้นอยู่ในเรื่องเล่า ไม่ว่าจะเป็นสัญลักษณ์ของตำนาน หรือพิธีกรรม ตำนานจึงถือเป็นระบบการสื่อสารแบบหนึ่งที่สามารถทำให้เราเข้าใจหรือมองเห็นมิติวัฒนธรรมของมนุษย์ในแต่ละกลุ่มชนและสังคมได้

เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ในฐานะที่เป็นข้อมูลทางคติชนประเภทหนึ่ง จึงเป็นข้อมูลที่มีคุณค่า ถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสมควรอย่างยิ่งที่จะได้รวบรวมเพื่อวิเคราะห์คุณค่า บทบาท และการสื่อความหมายทางด้านวัฒนธรรมและด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คาดว่างานวิจัยนี้จะได้ข้อมูลเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านการวิเคราะห์ตามแนวคิดทฤษฎีทางคติชนวิทยา และเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ทำให้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาที่บรรพชนส่งต่อมาถึงลูกหลานในยุคปัจจุบัน และองค์ความรู้ใหม่นี้จะเป็นฐานข้อมูลไปสู่การจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของจังหวัดเลยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์บทบาทการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมของเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์
2. เพื่อวิเคราะห์เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับบทบาทจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาสำรวจและเก็บรวบรวมเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับบุคคล สถานที่ ที่เชื่อมโยงกับป่าไม้ แม่น้ำ ภูเขา ข้อมูลประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ทั้งข้อมูลเอกสาร และข้อมูลภาคสนามในพื้นที่จังหวัดเลย 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอนาแห้ว อำเภอด่านซ้าย อำเภอท่าลี่ อำเภอเชียงคาน และอำเภอปากชม โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ผู้นำพิธีกรรม ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ อำเภอละ 10 คน รวม 50 คน และการสนทนากลุ่ม ใช้เครื่องมือเก็บข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างแบบสนทนากลุ่ม เข้าร่วมและสังเกตพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้แบบสังเกต วัสดุอุปกรณ์ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ เทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพและวีดีโอ สมุดบันทึก เป็นต้น

2. ถอดเทปการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มแล้วสังเคราะห์สรุปเป็นเรื่องเล่าจำนวนต่างๆ จากนั้นก็จำแนกประเภท โดยใช้แนวคิดอนุภาคและแบบเรื่องทางคติชนวิทยา

3. วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์โดยใช้แนวคิดทฤษฎีคติชนวิทยา ของศิริพร ณ ถลาง (2552) แนวคิดเรื่องเล่า ของกาญจนา แก้วเทพ (2553) แนวคิดการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (อคินรพีพัฒน์, 2551) และภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรของสังฐิตา กาญจนพันธุ์ (2554) เป็นเอกสารหลักในการวิเคราะห์ข้อมูล

4. นำเสนอผลการวิเคราะห์ และตรวจสอบความรู้โดยผู้ทรงคุณวุฒิทางคติชนวิทยา และเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis)

ผลการวิจัย

1. เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่นจังหวัดเลย กับบทบาทด้านการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม จำแนกเป็น 6 ด้าน ดังนี้

- 1.1 ด้านเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับการสื่อความหมายมิติความอุดมสมบูรณ์ จำแนกได้ 4 ประเด็น คือ 1) การสื่อความหมายความอุดมสมบูรณ์ผ่านชื่อของพระพุทธรูป และประเพณีศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระเจ้าองค์แสนหรือพระเจ้าฝนแสนห่า อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย ชุมชนเชื่อว่าพระเจ้าองค์แสนนั้นเมื่อสถิตอยู่ที่ใดจะทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ส่วนชื่อของประเพณีศักดิ์สิทธิ์ และมีความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์คือ ประเพณีผีชนน้ำ เดิมเรียกว่า ผีชน ในระยะหลังจะมีฝนตกทุกครั้งในวันจัดงาน ดังนั้นจึงเรียกว่าผีชนน้ำ 2) มิติการสื่อความหมายผ่านปางหรืออริยาบถของพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ เช่น หลวงปู่นาจมุลินทร์ วัดศิริมงคล บ้านอาฮี อำเภอท่าลี่ จังหวัดเลย เป็นพระพุทธรูปปางนาครอก และปางนาครอกนั้นสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ 3) มิติการสื่อความหมายผ่านวัตถุในพิธีกรรม ได้แก่ อาหาร ผลไม้ เช่น พิธีทำบุญภูเขา หากเลี้ยงด้วยผลไม้หลากหลายชนิด ชุมชนเชื่อว่าเป็นนาครอกหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ส่วนวัตถุสำคัญ ในพิธีกรรม ได้แก่ บักแบ้น (อวัยวะเพศชาย) ดอกบัว (อวัยวะเพศหญิง) นาคขี้ผึ้ง สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์เช่นกัน และวัตถุอีกกลุ่มหนึ่งคือ เสาค้ำฟ้าและอุปกรณ์ในพิธีเลี้ยงไหเหล้า เช่น จอบ เสียม เมล็ดฝ้าย มีความหมายว่าเสาค้ำฟ้าทำหน้าที่กั้นฟ้าและดิน เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายว่าฟ้าและดินนั้นแยกจากกัน ส่วนจอบ เสียม เมล็ดฝ้าย ก็เป็นวัตถุทางการเกษตรและมีความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ 4) มิติการสื่อความหมายผ่านพิธีกรรม ได้แก่ พิธีสงฆ์พระพุทธรูป พิธีจุดบั้งไฟ เพื่อถวายแด่น โดยนัยยะพิธีกรรมดังกล่าวเชื่อมโยงกับฟ้าฝนและความอุดมสมบูรณ์เพื่อสังคมวิถีการเกษตร

ภาพที่ 1 หลักฝน(บักแบ้น)และหุ่นขี้ผึ้งนาค

1.2 สื่อความหมายด้านสังคมและวัฒนธรรม ล้านช้างดั้งเดิม

สังคม และวัฒนธรรมล้านช้าง สะท้อนผ่านพิธี
เลี้ยงหิ้งเจ้าเมืองวัง อำเภอด่านซ้าย จัดขึ้นที่บ้านเจ้าพอกวน
ในเดือน 4 จะมีพิธีกรรมสำคัญคือพิธีเลี้ยงไหเหล้า
เปรียบเสมือนพิธีแรกนาขวัญในสังคมไทยปัจจุบัน ในพิธีกรรม
จะมีการจัดแบ่งพื้นที่ตามบทบาท และฐานะของผู้ร่วมพิธี
ซึ่งคล้ายกับพิธีเข้าเฝ้าเจ้ามหาชีวิตลาวยุคล้านช้าง มีอำมาตย์
ข้าราชการบริวาร ประชาชน เจ้าแสนเมือง (ในร่างเจ้าพอกวน)
ทำหน้าที่เป็นผู้นำในพิธีเลี้ยงไหเหล้า สื่อนัยยะถึงฮีดของ
เจ้านายลาวโบราณที่มีต่อประชาชน เช่น การสั่งสอน
การแต่งตั้งอำมาตย์ พิธีดื่มน้ำสาบาน การออกกล้าสัตว์ในป่า
และเป็นผู้นำพิธีกรรมเพื่อความสมบูรณ์ทางการเกษตร นัยยะ
ทางวัฒนธรรมดังกล่าวสะท้อนฮีดของเจ้านายโบราณใน
ยุคล้านช้างดั้งเดิม

1.3 เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับบทบาทการสื่อความหมาย ด้านศาสนา

เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์สื่อนัยยะถึงปฏิสัมพันธ์ของศาสนา
พุทธกับศาสนาดั้งเดิม แสดงถึงความขัดแย้ง และการปรับปรน
เช่น 1) ตำนานนางยักษ์ชนิ ภูควายเงิน สื่อนัยยะว่า
เมื่ออำนาจพุทธศาสนาเข้ามา ทำให้อำนาจดั้งเดิม (ความเชื่อ
ผี) พ่ายแพ้แก่อำนาจทางพุทธศาสนา ตำนานกล่าวว่า
นางยักษ์ชนิออกกินมนุษย์ เมื่อพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาปราบ
ทำให้นางยักษ์หยุดพฤติกรรมชั่วร้าย และนับถือพุทธศาสนา
นางยักษ์ถูกจับขังในถ้ำผาแป้น และจะออกมาเมื่อสิ้น
พระพุทธรูปหรือสิ้นเสียงตึกทองเพล ก่อนเสด็จกลับ
พระพุทธรูปเจ้าได้ประทับรอยพุทธบาทไว้ที่ภูควายเงิน (เพื่อน
บุตรวิไล, 2564) 2) ตำนานเจ้าปากเหืองและพระเสีียง
เป็นตำนานที่แสดงนัยยะการปรับปรนระหว่างโลกทัศน์ดั้งเดิม
และโลกทัศน์ทางพุทธศาสนา เจ้าปากเหืองเปรียบเสมือน
เป็นพ่อ พระเสีียงเปรียบเสมือนลูก และส่งผลให้ตำนาน
เจ้าปากเหือง ซึ่งเป็นผีร้ายกลายเป็นผีดีเพราะได้รับอิทธิพล
ของพุทธศาสนา เรื่องเล่าเจ้าปากเหือง และพระเสีียงทำหน้าที่
สร้างลัทธิ และอำนาจอันชอบธรรมในการครอบครอง
พระเสีียงของชุมชนปากเหือง ตอบโต้อำนาจรัฐชาติไทยที่จะ
เข้ามาครอบครองพระเสีียง

1.4 เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับบทบาทการสื่อความหมาย กับอำนาจรัฐชาติไทย-ลาว จำแนกได้ 3 ประเด็นคือ

1) ประเพณีสงกรานต์กับการช่วงชิงพื้นที่ทรัพยากร (พื้นที่
ภูปู่ล้าน) ผู้คนในชุมชนไทย-ลาว แถบบ้านหนองผือ อำเภอก
ท่าลี่ ในอดีตมีความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์กับผู้คน
เมืองแก่นท้าว สปป.ลาว มีความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับ
ท้าวแก่น (ผีเมือง) ร่วมกันว่าในวันสงกรานต์จะต้องไป
สงรงน้ำพระที่ถ้ำเชียงยืน สรงพระ และเลี้ยงผีที่ภูปู่ล้าน (สปป.
ลาว) และถ้ำหาดแดง ริมน้ำเหือง แต่ภายหลังจากที่
แม่น้ำเหือง กลายเป็นเส้นพรมแดนทางรัฐชาติ ไทย-ลาว
พิธีกรรมวันสงกรานต์ที่เมืองแก่นท้าว สปป.ลาว จึงกลายเป็น
พื้นที่แห่งการช่วงชิงและต่อรองความหมายระหว่างรัฐลาว
และประชาชน ตลอดจนมีการสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อต่อรอง
อำนาจทางพุทธศาสนาบนพื้นที่ประเทศไทย กล่าวคือรัฐลาว
มองว่าวันสงกรานต์เป็นวันปีใหม่ ดังนั้นพื้นที่ภูปู่ล้านรัฐลาว
จึงจัดให้มีพิธีเลี้ยงพระในวันขึ้นปีใหม่ ขณะที่ประชาชนเห็นว่า
พื้นที่ภูปู่ล้านเป็นที่ฝังศพของปู่ล้าน (ผีเมือง) จึงมีพิธีกรรม
เลี้ยงผีหลังจากที่เสร็จพิธีกรรมของภาครัฐแล้ว 2) เจ้าพอก
ปากเหือง พระเจ้าตนหลวง พระเสีียง กับอำนาจรัฐไทย (เมือง
เชียงคาน) ตำนานทั้งสามกับอำนาจรัฐไทยชี้ให้เห็นว่า เมื่อใด
ก็ตามที่รัฐไทยใช้อำนาจเพื่อที่จะครอบครองวัตถุศักดิ์สิทธิ์
ชุมชนปากน้ำเหืองได้ใช้เรื่องเล่าสร้างความชอบธรรมในการ
ครอบครองวัตถุศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ซึ่งในอดีตชุมชนได้อพยพ
มาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง จึงได้นำพระเสีียง และอัญเชิญ
เจ้าปากเหือง พระเจ้าตนหลวงเข้ามาด้วย ภายหลังจากที่
ชุมชนปากน้ำเหืองกลายเป็นพื้นที่ของรัฐไทย เจ้าเมือง
เชียงคานต้องการที่จะอัญเชิญพระเสีียงไปไว้ที่เมืองเชียงคาน
ชุมชนจึงผลิตเรื่องเล่าที่ว่า เจ้าปากเหืองคือผู้นำพระเจ้าตนหลวง
พระเสีียงเข้ามาในชุมชนบ้านท่าดีหมี พระเสีียงคือลูกของ
เจ้าพอกปากเหือง เป็นการอ้างสิทธิ์อันชอบธรรมที่จะปฏิเสธ
ไม่ให้อำนาจรัฐไทยไป แม้ว่าเรื่องราวเหล่านี้ไม่ได้บันทึกใน
ประวัติศาสตร์ แต่เป็นเรื่องเล่าที่ชุมชนผลิตซ้ำเพื่อตอกย้ำ
ความเป็นเจ้าของผ่านเรื่องเล่าเจ้าปากเหืองที่พวกเขา นับถือ
ตลอดมา 3) เจ้าปิ่นแก้ว ปิ่นคำ กับการสถาปนาผีเมือง
เชียงคานองค์ใหม่ ซึ่งหลังจากแม่น้ำโขงเป็นพรมแดนรัฐ
ชาติไทย-ลาว และกระบวนการสร้างชาติ ส่งผลให้การไปมา
หาสู่ระหว่างผู้คนสองฝั่งโขงเป็นไปด้วยความลำบาก

และสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้แก่ประชาชนที่เคยไปมาหาสู่กัน ทำให้ผู้คนฝั่งเมืองเชียงคานใหม่ (อำเภอเชียงคานปัจจุบัน) ไม่สะดวกที่จะไปไหว้ผีเมืองชะนะคาม (ฝั่งสปป.ลาว) ในขณะเดียวกันทางการลาวได้ห้ามมิให้ผู้คนเลี้ยงผี ดังนั้นเมืองเชียงคานใหม่จึงสถาปนาผีเมืองตนใหม่คือ เจ้าปิ่นคำ และเจ้าปิ่นแก้ว สองพี่น้อง เป็นผู้ปกปักรักษาบ้านเมือง และบันดาลฟ้าฝนให้อุดมสมบูรณ์ การยกเจ้าปิ่นคำ และเจ้าปิ่นแก้วเป็นผีเมืองใหม่นั้นยังสะท้อนให้เห็นว่าคนเชียงคานยังมีสำนึกถึงรากเหง้าในบรรพบุรุษที่มาจากเมืองหลวงพระบาง ดังสะท้อนผ่านตำนานเจ้าคอกคำที่ว่า “มีขุนนางผู้ใหญ่เชื้อสายกษัตริย์สองพี่น้อง ชื่อปิ่นคำและปิ่นแก้ว ขนทรัพย์สินมาจากหลวงพระบางเพื่อจะไปสร้างพระธาตุพนม พอเดินทางมาถึงคอกคำเรือชนโขดหิน แพแตกทำให้ทรัพย์สมบัติจมลงในน้ำ วิญญาณกลายเป็นอารักษ์เฝ้าสมบัติอยู่คอกคำ มีหอโองงอยู่ริมน้ำ” (พรนภา สิงห์หล้า, 2563)

ภาพที่ 2 เลี้ยงผีภูปล้าน เมืองแก่นท้าว สปป.ลาว

1.5 เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับบทบาทการสื่อความหมายด้านชาติพันธุ์สัมพันธ์

เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์หลวงปู่คามจุลินทร์ วัดศิริมงคล สะท้อนให้เห็นร่องรอยความคิดและความเชื่อถึงศูนย์กลางอำนาจในยุคล้านช้าง ดังตำนานที่ว่า “หลวงปู่คาม สร้างมาจากหินที่ลอยทวนน้ำเหืองขึ้นมา เอาหินมาแบ่งครึ่ง หินก้อนใหญ่สร้างหลวงปู่คามสถิตอยู่วัดศิริมงคล ส่วนหินก้อนน้อยสร้างพระบางสถิตอยู่เมืองหลวงพระบาง ในวันพระจะมีแก้วเสด็จไปเยี่ยมยามกัน” (สัญญา สิริ, 2564) จากตำนานชี้ให้เห็น

นัยยะความสัมพันธ์ระหว่างหลวงปู่คามกับพระบาง ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยและลาว

1.6 เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับบทบาทการสื่อความหมายด้านเพศภาวะ

สังคมดั้งเดิมทั้งเพศหญิงและเพศชายมีบทบาทในฐานะการเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ดังสะท้อนผ่านตำนานปู่เยอ ย่าเยอ ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี แต่เมื่อสังคมได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนา ส่งผลให้เพศชายมีอำนาจเข้าถึงพุทธศาสนา ในขณะที่เพศหญิงได้ถูกเบียดขับให้กลายเป็นชายขอบ มีบทบาทเป็นเพียงผู้อุปถัมภ์ ตามอุดมการณ์ทางสังคมแบบปิตาธิปไตย ซึ่งสะท้อนผ่านพิธีกรรมบูชาภูอั้งลั้ง อำเภอด่านซ้าย ในพิธีกรรมได้แยกพื้นที่ และบทบาทของเพศหญิง-ชายอย่างชัดเจน ในมิติเรื่องเพศจะพบว่าสัญลักษณ์ของเพศหญิงถูกตีความหมายในแง่ของธรรมชาติ และความอุดมสมบูรณ์ผ่านเรื่องเล่า นางแก้วโยนีหลวง หลักฝนและดอกบัว สัญลักษณ์แห่งธรรมชาติ และความอุดมสมบูรณ์ หากพิจารณาถึงบริบทชายแดนไทย-ลาว ตำนานและเรื่องเล่าได้สะท้อนความสัมพันธ์ของผู้คนผ่านความเป็นเพศหญิง และเพศชายผ่านตำนานท้าวบัวโงง และนางบัวโงง

ภาพที่ 3 พื้นที่ของเพศชาย ในพิธีกรรมบูชาภูอั้งลั้ง

2. เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับบทบาทการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เรื่องเล่า และพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จำแนกได้ 4 ด้านดังนี้

2.1 เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับภูมิปัญญาในการปรับตัวของคนกับสิ่งแวดล้อม

เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์เป็นภูมิปัญญาในการปรับตัวของคนกับสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การปรับตัวของคนกับคน คนกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังเรื่องราวของชาวไทดำ บ้านนาป่าหนาดซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในจังหวัดเลยช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ยุคแรกๆ เข้ามาอยู่ในฐานะคนพลัดถิ่น แม้จะมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่นแต่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน มีการนับถือเจ้าภูแก้ว และภูหวดซึ่งเป็นผีในท้องถิ่น นับถือเจ้าที่แผ่นดินไทยในฐานะพลเมืองรัฐไทย และในขณะเดียวกันยังนับถือเจ้าไทดำ และเจ้าอนุวงศ์ ด้วยเพราะสำนักในรากเหง้าทางชาติพันธุ์ ชาวไทดำได้ใช้ความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีบ้านในการสร้างสำนัก และฝึกความรักความสามัคคี ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในพื้นที่และบริบทใหม่

2.2 เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน แบ่งได้ 3 ประเด็นคือ 1) เรื่องเล่ากับการสร้างพื้นที่กายภาพ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่ทางสังคม ตัวอย่างเช่น เรื่องเล่าของเจ้าปากเหืองสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บริเวณปากน้ำเหือง ด้วยโลกทัศน์ดั้งเดิม และพุทธศาสนา นำไปสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคม ทำให้เกิดพิธีแข่งเรือไทย -ลาวเพื่อถวายเจ้าปากเหืองในวันออกพรรษา 2) เรื่องเล่ากับการจัดระเบียบทางสังคม เช่น เรื่องเล่าเหตุการณ์หลงป่า การยืมสิ่งของในถ้ำไปแล้วไม่ส่งคืนทำให้ถ้ำปิด ข้อห้ามนำสิ่งของออกจากพื้นที่ ดังเรื่องเล่าภูแก้วสร้างความเกรงกลัวทำให้ผู้คนไม่กล้าเอาสมบัติส่วนรวมเป็นสมบัติส่วนตัว ส่วนเรื่องเล่าบ่อเกลือบ้านเหมืองแพร์มีข้อห้ามว่า ห้ามคนในชุมชนทะเลาะเบาะแว้ง เอาเปรียบและแย่งชิงเกลือ เรื่องเล่าดังกล่าวเป็นกุศโลบายให้คนในสังคมรู้จักเสียสละ ไม่แย่งชิงสมบัติส่วนรวมเป็นส่วนตน สอนให้แบ่งปันในฐานะญาติพี่น้องในชุมชนเดียวกัน 3) เรื่องเล่าเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ตัวอย่างเช่น ชาวบ้านวังอาบช้างไปเลี้ยงภูแก้ว หมูบ้านหินตั้งไปเลี้ยงภูหวด บ้านตาดซ้ออัญเชิญเจ้าภูแก้วเป็นผีเจ้าบ้าน บ้านนาหอไปเลี้ยงภูผาแดด เป็นต้น ชุมชนดังกล่าวมีเรื่องเล่า และพิธีกรรมนั้นแสดงถึงการปรับตัวของคนกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ เชื่อว่าภูเขาและธรรมชาติมีสิ่งเหนือธรรมชาติ และเป็นเจ้าของทรัพยากร จึงสร้างความพึงพอใจโดยทำบุญหรือเลี้ยง เมื่อเจ้าป่าพึงพอใจจึงมอบความอุดมสมบูรณ์ ฟ้าฝนตกตามฤดูกาล ในขณะที่เดียวกันพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ส่งผลให้เกิด

พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ผู้คนไม่กล้าตัดไม้ทำลายป่าจึงทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

2.3 เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับการต่อรองเชิงอำนาจเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ จำแนกได้ 3 ประเด็นคือ 1) เรื่องเล่ากับการต่อรองด้วยศาสนาและอาหาร กล่าวคือ ในแต่ละปีชาวบ้านจะไปเลี้ยงภูแก้ว ภูหวด ภูอั้งลั้ง ห้วยภู (บ้านนาหมุ่ม่น) และภูผาแดด ด้วยอาหารซึ่งอาจจะเป็น ผลไม้ เนื้อสัตว์ และนิมนต์พระสงฆ์ไปเทศน์เพื่อสร้างความพึงพอใจต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ หากชุมชนไม่ถวายอาหารตามที่ได้นับไว้หรือสัญญาไว้ ฝนฟ้าจะไม่ตกตามฤดูกาล ส่วนชุมชนบ้านแสงภา มีข้อต่อรองที่แตกต่างคือ ก่อนที่จะมีการสร้างพระธาตุดินแทน โดยพระครูอุปัชฌาย์ วิจิตร ชาวบ้านจะเชิญผีไปอยู่ภูสวนทราย โดยมีข้อต่อรองว่า จะต้องไปเลี้ยง 3 ปีต่อครั้ง ส่วนทางพื้นที่อำเภอเชียงคาน ก็มีเรื่องเล่านางยักษ์ชนิดี มีข้อต่อรองว่าในช่วงเข้าพรรษาจะต้องตีกองเพล หากสิ้นเสียงกอลองนางยักษ์จะออกมาจากถ้ำ การต่อรองด้วยศาสนา และอาหารนั้นเพื่อสร้างความพึงพอใจและก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ 2) เรื่องเล่ากับการต่อรองด้วยวัตถุคือ การถวายปลาบ่าวปลาสาว บักแบ้นและดอกบัว หรือทองคำ ซึ่งวัตถุดังกล่าวสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ 3) เรื่องเล่ากับการต่อรองด้วยพฤติกรรม และเหตุการณ์ เช่น การสงฆ์น้ำ พระทำให้เกิดฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล ดังที่พบในตำนานพระเจ้าฝนแสนห่า พระเจ้าเชียงยืน (พระเสด็จวัดศิริมงคล บ้านอาฮี) พระเสด็จหายบ้านท่าดีหมี การชะน้ำ (การล้างบ่อน้ำ) โดยแม่ข่ายที่ภูผาหนอง อำเภอนาแห้ว จะทำให้ฝนตกตามฤดูกาล รวมถึงการตีกองเพลในตำนานยักษ์ชนิดี นอกจากจะทำให้มีความอุดมสมบูรณ์แล้วยังช่วยให้ศาสนายังคงอยู่ต่อไป

โดยสรุปการต่อรองเพื่อให้ได้มาถึงทรัพยากรนั้นเปรียบเสมือนเงื่อนไขหรือการบนบานต่ออำนาจในลักษณะการแลกเปลี่ยนหรือพึ่งพิงซึ่งกันและกัน ระหว่างมนุษย์ และธรรมชาติ ผู้วิจัยมองว่าสิ่งเหล่านี้คือการจัดระเบียบทางสังคม และเป็นอุดมการณ์ทางศาสนาที่ต้องการให้คนในสังคมปฏิบัติตนอยู่ในคุณธรรมเรื่องของสัจจะ และความซื่อสัตย์ที่มีต่อคนในชุมชน ต่อธรรมชาติและต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ กลายเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมพุทธศาสนา

ภาพที่ 4 พิธีบูชาหินสี่ก้อน ภูสวนทราย

2.4 เรื่องเล่าและพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์กับบทบาทการต่อสู้ และต่อรองเพื่อการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติป่าและน้ำ ซึ่งพบ 3 กรณีศึกษาคือ 1) การอนุรักษ์ป่าภูสวนทราย บ้านแสงภา อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย ซึ่งในปี 2529 มีการประกาศสัมปทานป่าบริเวณภูสวนทราย ทำให้ประชาชน บ้านแสงภากังวลว่าชุมชนจะได้รับความเดือดร้อน จึงรวมตัวกันคัดค้าน ชุมชนได้อ้างถึงประเพณีความเชื่อและพิธีกรรมบูชาหินสี่ก้อนซึ่งบรรพบุรุษได้ปฏิบัติสืบมากกว่า 200 ปี ก่อน พร้อมกับการสร้างพระธาตุดินแทนเพื่อชี้ให้เห็นว่าชุมชนได้ทำหน้าที่อนุรักษ์ป่า และแหล่งน้ำแพร มาตั้งแต่บรรพบุรุษ 2) การอนุรักษ์ป่าชุมชนภูเตาโปง บ้านบุงกุ่ม อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย กล่าวคือ ชุมชนบ้านบุงกุ่ม ได้ขออนุญาตจัดตั้งป่าชุมชนภูเตาโปง เพื่ออนุรักษ์ป่า กิจกรรมบวชป่าได้ถูกนำมาใช้ในเชิงสัญลักษณ์ จัดขึ้นเมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 2559 กิจกรรมสำคัญ ได้แก่ พิธีบูชารุกขเทวดา ผีป่า การประกาศคำสาปแช่งผู้บุกรุกป่า เสร็จสิ้นที่การนำผ้าสบงมาผูกกับต้นไม้รอบๆ พิธีกรรม ถือเป็น การนำแนวคิดทางพุทธศาสนา คือการบวชพระสงฆ์ มาบวชต้นไม้เพื่อสร้างความหมายของพื้นที่ป่าว่าต้นไม้เหล่านั้นได้ผ่านพิธีกรรมบวชมาแล้ว ถือเป็นผู้มีศีลหรือผู้บริสุทธิ์ หากผู้ใดมาตัดต้นไม้ถือว่าเป็นบาป 3) กิจกรรมการอนุรักษ์แหล่งน้ำและพันธุ์ปลาแม่น้ำโขง จัดขึ้นเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2564 โดยเครือข่ายภาคประชาสังคม 8 จังหวัด ได้แก่ เชียงราย เลยหนองคาย บึงกาฬ นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี ร่วมกับภาครัฐ ทำกิจกรรม “อนุรักษ์น้ำและพันธุ์ปลาในแม่น้ำโขง” ที่บึงหลุบ บ้านปากมั่ง อำเภอปากชม จังหวัดเลย พิธีกรรมสำคัญ ได้แก่ การบวงสรวงพญานาค พิธีสาบานตน

และพิธีปล่อยปลา ซึ่งถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายถึงผลกระทบของการสร้างเขื่อนในประเทศจีน และลาว ทำให้เกิดการทำลายล้างทรัพยากร ธรรมชาติโดยเฉพาะพันธุ์ปลาในแม่น้ำโขง และการเหือดแห้งของแม่น้ำ ซึ่งคนปลายน้ำกำลังได้รับความเดือดร้อน ดังนั้นจึงร่วมใจกันปฏิบัติการประกอบพิธีกรรมอนุรักษ์น้ำและพันธุ์ปลาน้ำโขง พิธีกรรมจึงเป็นเครื่องมือที่ถูกนำมาใช้ในเชิงตอบโต้ เพื่อต่อสู้และคัดค้านการสร้างเขื่อนชะงะคาม สปป.ลาว

ภาพที่ 5 พิธีบวชป่าชุมชนบ้านบุงกุ่ม (ภาพบน) และพิธีอนุรักษ์พันธุ์ปลาอำเภopakชม

อภิปรายผล

1. บทบาทและการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมของเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์

ผลจากการวิเคราะห์การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมสะท้อนถึงสำนึกเชิงนิเวศที่แฝงอยู่ในเรื่องเล่าและโลกทัศน์ของผู้คน ดังคำกล่าวที่ว่า ในสังคมชุมชนบุพกาลและสังคมยุคแรกเริ่มก่อตั้งรัฐเป็นสังคมที่มนุษย์อาศัยพึ่งพิงธรรมชาติ และมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างใกล้ชิด เพราะวิถีการผลิต และปัจจัยในการผลิตยังอาศัยปัจจัยจาก

ธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นด้านการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ หรือในสังคมที่มีการล่าสัตว์ และหาของป่า มนุษย์จึงมีกระบวนการทัศน์หรือระบบความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่แสดงถึงความสำนึก และตระหนักรู้ในความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม การเคารพและเกื้อกูลต่อชีวิตอื่น รวมถึงสำนึกที่จะธำรงรักษาสายสัมพันธ์ดังกล่าวให้คงอยู่อย่างยั่งยืน ตามวิถีคิด และภูมิปัญญาของคนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ระบบคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะนี้ อาจเรียกได้ว่าเป็น “จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวดั้งเดิม” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556)

ในวัตถุประสงค์การวิจัยข้อแรก ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิด “วัฒนธรรมและการสื่อความหมาย” แนวคิดทฤษฎี “คติชนวิทยา” เป็นทฤษฎีหลักในการตีความผู้วิจัยได้นำข้อมูลทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และนำแนวคิดกระบวนการสร้างรัฐชาติ แนวคิดปีตาธิปไตย และอำนาจทางพุทธศาสนา ตลอดจนแนวคิดทางชาติพันธุ์สัมพันธ์มาตีความร่วมด้วยเพื่อต้องการสื่อความหมายในมิติของประเทศไทย มิติทางศาสนาหลักในกระแสสังคมไทย ตลอดจนการปรับเปลี่ยนเชิงพื้นที่ การต่อสู้ต่อรองในบริบทรัฐชาติไทย-ลาว เพื่อนำเสนอประเด็นทางเพศภาวะ และเรื่องเล่ากับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งสอดคล้องกับการเลือกพื้นที่วิจัยชายแดนไทย-ลาว เพราะในอดีตทั้งฝั่งซ้ายและขวาเป็นพื้นที่เดียวกัน ผู้วิจัยพบว่าประเด็นการต่อสู้ และต่อรอง และช่วงชิงพื้นที่ทรัพยากรบนภูมิล้านสะทอนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงชาติพันธุ์ของผู้คนทั้งสองฝั่ง ซึ่งสอดคล้องกับพรสวรรค์ ศิริกัญจนภรณ์ (2561) ซึ่งพบว่าเรื่องเล่าในชุมชนไทย-ลาวในอำเภอท่าลี่ และเมืองแก่นท้าว เป็นเรื่องเล่าที่สะท้อนสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์ และชาติพันธุ์เดียวกัน แม้บริบทการเมืองปรับเปลี่ยนไป แต่ในปัจจุบันนี้ผู้คนสองฝั่งยังคงมีปฏิสัมพันธ์ และมีพื้นที่พิธีกรรมร่วมกันเหนือพรมแดนรัฐชาติไทย-ลาว

2. เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับบทบาทการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เรื่องเล่าและพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์สะท้อนถึงโลกทัศน์ของผู้คนที่มีต่อสิ่งแวดล้อม เมื่อพิจารณาพื้นที่วิจัย เช่น อำเภอด่านซ้าย และอำเภอนาแห้วนั้น ภูมิประเทศ และการตั้งชุมชนอยู่ใกล้ภูเขา มีการประกอบอาชีพการเกษตร อาศัยผืนป่าเป็นแหล่งอาหาร ตลอดทั้งมีความเชื่อดั้งเดิมตามบรรพชนลาว

ล้านช้าง จึงมีการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัย ตลอดจนมีทัศนะต่อสิ่งเหนือธรรมชาติที่เป็นแม่น้ำ ภูเขาว่าเป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้ปกป้องผืนป่าแหล่งต้นน้ำของชุมชนจึงก่อเกิดสำนึกในการอยู่ร่วมกันของผู้คนผ่านสัญลักษณ์ตำนาน พิธีกรรม และเรื่องเล่าภายในพื้นที่วัฒนธรรมเดียวกัน สอดคล้องข้อความที่ว่า “ชุมชนท้องถิ่นจำนวนมากมักจะมี ความเชื่อว่าอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติเป็นเจ้าของทรัพยากรดิน น้ำ ป่า หรือ ทรัพยากรอื่นๆ ที่ชุมชนจำเป็นต้องพึ่งพาในการดำรงชีวิตประจำวัน จึงมีท่าทีที่เคารพนบถอบต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ พยายามทำให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์พึงพอใจ และหลีกเลี่ยงที่จะสร้างความขุนเคืองใจให้แก่อำนาจศักดิ์สิทธิ์นั้น” (สถินฐิตา กาญจนพันธ์, 2554) ทั้งนี้เพื่อเป้าหมายคือการสร้างสุขของผู้คนที่อยู่ในพื้นที่วัฒนธรรมเดียวกัน

จากข้อมูลภาคสนามพบว่าในบริบททางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์มีพลวัต มีการลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ และเรื่องเล่าเริ่มหายไปจากวัฒนธรรมการเล่าเรื่องในครอบครัวชนบท เพราะมีการให้สัมปทานเหมืองแร่ ส่งผลให้เกิดการทำลายภูเขาศักดิ์สิทธิ์และอำนาจของเรื่องเล่าก็หายไป เรื่องเล่ามีความเคลื่อนไหวในความหมาย และบทบาทขึ้นอยู่กับผู้เล่าและการนำไปใช้ในบริบทสังคมปัจจุบัน เช่น เรื่องเล่าเจ้าปู่หลุบจากผีเฝ้าทรัพยากรกลายเป็นอารักษ์บ้าน และเรื่องเล่านางแก้วโยนไหลง จากอารักษ์น้ำโขงกลายเป็นอารักษ์ป่า และยังพบว่ามีการนำเรื่องเล่าไปสู่การประดิษฐ์ประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว นับเป็นพลวัตอีกด้านหนึ่งของเรื่องเล่าที่เชื่อมโยงทรัพยากรธรรมชาติ

การนำเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์มาปรับใช้ซึ่งสร้างคุณค่าอย่างมหาศาลต่อชุมชนท้องถิ่นจังหวัดเลย ซึ่งพบ 3 สถานการณ์คือ ชุมชนบ้านแสงภา อำเภอนาแห้ว ชุมชนบ้านนุ่งกุ่ม อำเภอด่านซ้าย และเครือข่ายประชาสังคม 8 จังหวัดร่วมกับภาครัฐ แสดงให้เห็นคุณค่าของเรื่องเล่า และพิธีกรรมในบริบทระแควความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย นับได้ว่ามิติใหม่ของเรื่องเล่า และพิธีกรรมได้ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างความหมายใหม่ต่อรองอำนาจกลุ่มต่างๆ ดังคำกล่าวที่ว่า “ประเพณีเชิงนิเวศ” มิใช่เป็นประเพณีที่มุ่งอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในชุมชนเท่านั้น แต่เป็นกลุ่มประเพณีที่มีนัยยะหรือ

ความหมายทางการเมืองและสังคมว่าด้วยประเด็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติปะปนเข้ามาด้วย ประเด็นนี้จึงเป็นกลุ่มประเด็นประวัติศาสตร์ที่มีได้มีเพียงนำเสนอแง่มุมด้านจิตวิญญาณ และความเชื่อศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีมีความเกี่ยวเนื่องกับประเด็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนนำเสนอให้เห็นมิติของการวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ทางสังคมด้วยเช่นกัน (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2561)

โดยสรุป เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่จังหวัดเลย ถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปรับตัวของคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ทำหน้าที่สื่อความหมายทางวัฒนธรรม และมีบทบาทต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม ชุมชน สังคม และองค์กรที่เกี่ยวข้องควรอนุรักษ์และนำมาปรับใช้ต่อการพัฒนา และสร้างคุณค่าต่อไป

สรุปผลการวิจัย

เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่นจังหวัดเลย มีบทบาทด้านการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม ในด้านความอุดมสมบูรณ์ ด้านสังคม และวัฒนธรรมล้านช้างดั้งเดิม ด้านศาสนา ด้านรัฐชาติ ด้านชาติพันธุ์สัมพันธ์ และด้านเพศภาวะ ส่วนเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์มีบทบาทการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในด้านเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ถือเป็นภูมิปัญญาในการปรับตัวของคนกับสิ่งแวดล้อม เป็นภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนใช้เป็นเครื่องมือต่อรองเชิงอำนาจเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เรื่องเล่าและพิธีกรรมได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ ต่อรองเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำของคนในจังหวัดเลย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. หน่วยงานในท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนประเด็นอย่างจริงจัง เพราะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

2. สถาบันการศึกษาสามารถนำองค์ความรู้จากงานวิจัยนี้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และใช้ประโยชน์ในการสอนวิชาภูมิปัญญาท้องถิ่น คติชนวิทยา และคติชนวิทยาประยุกต์ในระดับอุดมศึกษาได้

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างสำนักอนุรักษ์ธรรมชาติให้แก่เยาวชนและชุมชน และขยายเครือข่ายยังพื้นที่อื่นๆ

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2553). *แนวพินิจใหม่ในสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2556). *วรรณคดีสี่เที่ยว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: นาคกร.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2550). *กาลครั้งหนึ่ง: ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2561). *มองคติชน มุมสังคม หลักการและแนวทางการศึกษาคติชนวิทยา*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- พรสวรรค์ ศิริภิญญาภรณ์. (2561). *เรื่องเล่าไทยลาวกับความสัมพันธ์ของชุมชนสองฝั่งโขง*. เลຍ: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2555, 8 สิงหาคม). การศึกษาสังคมไทยผ่านภูมิวัฒนธรรม. สืบค้นจาก <http://lek-prapai.org>
- ศิริพร ณ ถลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สันธิริตา กาญจนพันธุ์. (2554). *ความคิดสี่เที่ยว วาทกรรมและความเคลื่อนไหว*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคมและคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อดิน รพีพัฒน์. (2551). *วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีวิทยาของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ผู้ให้สัมภาษณ์

พรนภา สิงห์ห้ำ. (2563, 15 ธันวาคม). ประชาชนท้องถิ่น.

[สัมภาษณ์].

เพื่อน บุตรวิไล. (2564, 10 กุมภาพันธ์). ประชาชนท้องถิ่น.

[สัมภาษณ์].

สัญญา สิทธิ. (2564, 5 มกราคม). ประชาชนท้องถิ่น.

[สัมภาษณ์].